

Sanna vittnesmål och mänskliga ord

► **Michael Azar:** *Vittnet* (Glänta produktion 2008).

Att vara åskådare till katastrofer i andra delar av världen kan ses som en säregen del av den modern erfarenheten. Vi tar dagligen del av ett medialt flöde där tabloidens morbida logik ofta bestämmer vad som ges utrymme. Mottot "If it bleeds, it leads" är, som författaren Susan Sontag påpekat, mycket av nyhetsskapandets princip i vår tid. Vittnesmålen i mediernas suggestiva bilder och berättelser manar åskådaren till respons – vi skall sympatisera, protestera eller rent av känna avsky.

Hur trovärdiga är vittnesmålen i de bilder och berättelser som omringar oss? Vem kan man tro på? Vilka kan räknas som trovärdiga vittnen? Dessa frågor försöker författaren och idéhistorikern **Michael Azar** besvara i sin senaste bok *Vittnet* (Glänta, 153s). Med stilren es-säistik och inlevelse följer Azar frågan om det trovärdiga vittnesmålet genom idéhistorien. Detta är uttryckligen de 'stora linjernas' idéhistoria och vittnesmålstatematiken rör sig obehindrat från antikens Grekland via medeltida teologer för att avslutas med tortyren i Guantanamo. Azars angreppssätt för ofta tankarna till **Sven-Erik Liedman**, som även var handledare för Azars doktorsavhandling *Frihet, jämlikhet, brodermord: revolution och kolonialism hos Albert Camus och Frantz Fanon* (Symposion, 406s). Bägge delar förmågan att med svepande drag teckna komplexa idéhistoriska förvecklingar utan att i någon självklar bemärkelse förfalla till reduktioner och förenklingar.

I Azars perspektiv kan vi inte nå en förståelse av vittnesmålsbegreppet som skulle vara oberoende av "diskursernas kusliga infiltrationsförmåga". Frågorna om vittnesmålet epistemologi kan därför inte skiljas från en undersökning av de samhällsliga maktstrukturer som omgärdar varje vittnesmål. Vittnet lokaliserar ständigt i den diskursiva ordningens bestämmelser över vem som överhuvudtaget kan vara ett trovärdigt vittne. "Diskursordning" är ett begrepp som används flitigt av Azar, och det är

främst i de beskrivna erfarenheterna som begreppets betydelse öppnar sig. Med varje diskurs en praktik, som Azar påpekar. Vi har varje dag ett sådant faktum framför ögonen i den globala krigspraktik som legitimeras genom språkbrukets stigmatiseringar av vissa människor som "terrorister" eller "fanatiker".

Diskursordningen kommer, enligt Azar, också till uttryck i den sorts utslutning av de andras röster som vittnets inledande prövningar innebär: är vittnet laglydigt eller kriminellt, man eller kvinna, kristen eller muslim, kyrkoherde eller trollpacka, vuxen eller barn? I den europeiska idéhistorien har det trovärdiga vittnet avgränsats av sin förnuftighet, och denna 'förnuftighet' har därefter definierats som en speciell karaktäristik för en viss partikulär identitet. I det förflutnas teser om trovärdiga vittnesmål har vi därigenom också möjligheten att spåra historiska antagonismer, förtrycksmönster och maktstrukturer.

Som starkast är Azar i essäns huvuddelar om den grekiska filosofins och medeltida kristna teologins tankar om att vittna om sanningen. Vi får följa en ingående diskussion om hur tanken om trovärdiga vittnesmålet var bundet vid möjligheten att hänvisa till en auktoritet utanför vittnet självt. Vittnet behöver inte bara någon annan att hänvisa till, i sådana fall hamnar vi i en evig regression av vittnesmål, utan det måste finnas ett vittnesmål som inte kan betvivlas. Sokrates hänvisar till oraklet i Delfi som vittne över sin visdom medan Jesus vittnade om sanningen som Människosonen. Gudomen blir därmed den sista referenten i det allomfattande tvivlets kedja. Dessa tankar hade inte endast sin hemvist i antiken, också **René Descartes** (1596-1650) satte den till bedrägeriet oförmögne Guden som garant för sin nya vetenskap. Azar påpekar också träffande den cirkelrörelse som präglar idén om vittnesmålet beroende av en ursprunglig auktoritet: "Hur vet vi att vi kan lita på Sokrates och Jesus? Genom att vända oss till de högre makterna. Hur får vi reda på vad de högre makterna säger om Sokrates och Jesus? Genom att vända oss till Sokrates och Jesus".

Cirkelrörelsen visar att även om vi återoppar högre makter för att legitimera vårt vittnesmål så kommer vi inte undan tvivlets och tolkningarnas möjlighet. Oberoende av

vittnesmålet påstådda auktoritet kan vi fortfarande fråga vad en händelse eller utsaga betyder, och den rätta tolkningen uppenbarar sig inte genom att återigen hänvisa till den ursprungliga auktoriteten. Vi leds här in även på frågor centrala för den historiska kunskapens möjligheter. Vem kan vi lita på bland det förflutnas röster? Och hur kan historikern, som själv är ett slags vittne, göra sig till språkrör för källornas vittnesmål? Azar samkopplar dessa frågor till den skeptiska skolbildningen i filosofin och samtida tänkare som **Michel Foucault** och **Gilles Deleuze**. I denna epistemologi är vi stadda i tolkningsstridernas malström, och "det bevittnade så att säga har lika många innebörder som det finns krafter som kan appropriera det." Vi står utan ett absolut ursprung att hänvisa till eftersom allt i grund och botten redan är tolkningar, som Foucault konstaterade på 70-talet.

Om vi vill försöka klagöra dessa teorier med exempel, så förekommer fall med brutal tydlighet i **Susan Sontags** gripande essä *Regarding the Pain of Others* (Penguin, 117s). I början av de jugoslaviska krigens spriddes samma bilder av dödade barn vid både serbiska och kroatiska propagandamöten. Genom byte av rubrik kunde det gestaltade lidandet användas och återanvändas i respektive makts syfte. Fotografens eller författarens intention bestämmer inte ensamt vad deras verk måste betyda, och deras vittnesmål kan alltid beslagas av dem som har tolkningsföreträdet makt.

Azars förståelse av vittnesmålet epistemologi är överhuvudtaget mycket influerad av filosofer som **Friedrich Nietzsche** och Foucault. I kapitlet 'Dis-

kursens ordning och kravet på begriplighet', får vi ta del av en diskurs-ontologisk utläggning av vittnesmålsbegreppet. Azar låter, i rätt programmatiska termer, förstå hur vittnesmålet är underställt den språkliga gemenskapens kriterier över hur man skall vittna, och att vittnets fundamentala imperativ är en politiskt präglad "lojalitet mot den rådande diskursordningen". I dessa passager skulle jag gärna ha sett preciseringar över vilka möjligheter vi överhuvudtaget har att höra ett vittne i dessa termer. En fråga är också i vilken bemärkelse det kan ses som fundamentalt att det trovärdiga vittnesmålet reproducerar den rådande ordningen? För mig ligger tanken när till hands att i sådana fall har frågan om att verkligen höra ett vittne redan degenererat till ett maktpolitiskt spel. Vi har möjligheten att ställa den till svars som tillåter att kategoriseringar, som exempelvis kön, etnicitet och klass, kommer i vägen för vittnets röst. Om vittnets preliminära plikt är mot den rådande diskursordningen, så beskriver det väl främst en

situation där vi redan gett upp tanken om att mötas och förfallit till maktens polariserade ställningar.

En av de mera ingående diskussionerna i Azars essä behandlar mötet mellan det grekiska förnuftet och den judisk-kristna teologin. Genom den tidiga kristna teologins försök att övertyga om trovärdigheten hos evangeliernas vittnesmål, speciellt mot bakgrund av den filosofiska traditionen, leds vi in på kniviga frågor om tro och vetande. Frågan var avgörande för den tidiga kristendomen, och Paulus ansåg att hela den kristna läran vilade

på att evangeliernas vittnesmål om den uppståndne Jesus var sanna. Gud kan inte ha uppväckt Jesus om det är sant att döda inte uppstår. (1 Kor 15: 13-16).

Vi får följa den senantika och medeltida teologins olika motstrategier för att försvara evangeliernas sanning. Azar begripliggör här på ett överskådligt sätt hur den tidiga kristna teologin både med hjälp av förnuftet, och genom att avfärda förnuftets auktoritet, argumenterade för de uppenbarade sanningarna. Spektret av idéer som presenteras här är brett: från Augustinus som vill knyta trons sanningar till de rena förnufts- och själsinsiktarna hos **Platon**, till kyrkofa-

dern **Ambrosius** diktum "Om du söker tron, låt argumenten fara".

Ibland är Azars eget perspektiv på vad evangeliernas sanning och uppståndelsen kan innebära påtagligt begränsat. Evangeliernas vittnesmål om uppståndelsen behandlas i essän genomgående, för att använda ett uttryck i *Särskilda anmärkningar* (Thales, 105s) av **Ludwig Wittgenstein**, med det 'historiska bevisspelets' kriterier. I sin redogörelse av uppståndelsens narrativ finns en tendens hos Azar att se bristen på historiska bevis som något som måste angå tron. Det är med historikerns blick som han sedan konstaterar uppenbara motsägelser i vittnesmålen om uppståndelsen och att dess trovärdighet vilar på ett mycket begränsat vittnesarkiv. Detta är inte avgörande kritik eftersom det huvudsakliga för Azar är den idéhistoriska frågan om hur evangeliernas vittnesmål legitimerats. Men det är värt att uppmärksamma att hur vi själva förhåller oss till evangelierna även visar i vilken bemärkelse vi ser dem som motstridiga eller trovärdiga.

I Azars idéhistoriska gestaltningar av det trovärdiga vittnesmålet får man också stundvis intrycket att han väldigt långt går med på vissa tankar som han diskuterar. Exempelvis hävdar han att även om man bortser från den Platonska logocentrismens svårigheter så kvarstår en fundamental kärna: "man kan alltid betvivla den information som hämtats från de mänskliga sinnen". Oberoende hur många miljoner samstämmiga ögon som menar sig vittna om en viss företeelse så kan de alltid ha tagit fel.

Här blir jag rätt förvirrad över vad ett sådant påstående kan betyda. Är det så att Azar vill påpeka att det är en brist hos mänskliga vittnen att de kan missta

sig? Om det är så skulle det innebära att alla vittnesmål endast är sannolika, som Azar också framhåller, men vad betyder det att säga att varje vittnesmål kan betvivlas och egentligen är en fråga om sannolikhet? Här förs mina tankar till en passage i filosofen **Raimond Gaitas** *A Common Humanity: Thinking about Love and Truth and Justice* (Routledge, 328s) var han skriver om obegripligheten i att förstå all kunskap i termer av sannolikhet. Restaurangkunden som enbart finner det osannolikt att kyparen skall förgifta honom har redan "one leg in the psychiatric clinic".

En central distinktion som hör ihop med Gaitas poäng,

och som Azar gärna kunde ha diskuterat mera, är den mellan vad det innebär att tvivla på omdömet hos ett vittnesmål och att betvivla en utsaga för att den är ett omdöme. En avgörande aspekt av den tidigare formen är att vi då, genom vårt tvivel, ställs i relation till en annan människa eller händelse. Vi är då också ansvariga för vad vi gör när vi tvivlar på ett visst vittnesmål. Tvivlets möjlighet blir då även en moralisk fråga och kan

Är det så att Azar vill påpeka att det är en brist hos mänskliga vittnen att de kan missta sig?

knappast ses som ett sorts evigt epistemologiskt förbehåll. Azars diskussion kunde gärna ha breddats från att fokusera på hur vittnesmålet hotas av tvivlet, till hur också möjligheterna att betvivla inringas i termer av moral och begriplighet. Att tvivla på ett vittnesmål kan, beroende på sammanhanget, innebära allt från sund skepticism till en skymf.

Vittnet är som helhet en gedigen och tankeväckande essä. Den fungerar i min mening bra som en kort introduktion både till vittnesmålsbegreppets historia och filosofiska frågor kring vittnesmålets epistemologi. Vittnesmålet har tidigare, om man får tro filosofen **C. A. J. Coady**, varit ganska ouppmärksammat som filosofisk fråga, och hans egen bok i ämnet, *Testimony – A Philosophical Study* (Oxford, 336s), rekommenderas för den som vill fördjupa sig. *Vittnet* kunde också läsas tillsammans med Azars tidigare essä *Döden i Beirut* (Glänta, 133s), i vilken Azar inte skriver om vittnesmålet, utan själv med stor inlevelse vittnar om Libanons öden. I *Döden i Beirut*, som citeras nedan, uttrycker Azar sin attityd till vittnesmålet i konkreta termer, och det är en hållning som också ligger latent i hans mera teoretiska diskussioner i *Vittnet*.

"Allt jag har skrivit kan vändas mot mig. Det finns ingen neutral position, ingen skrift utan identifikation, ingen tanke som inte är driven av mer eller mindre dunkla passioner. ■

